

برای کمک به جهان سوم، از حقوق مالکیت حفاظت کنید^۱

نام دفتر: مطالعات محیط کسب و کار
شماره مسلسل: ۳۲۰۱۳۲۱۷
تاریخ انتشار: ۱۳۹۲/۷/۹

چکیده

مطالعات نشان می‌دهد بین درآمد سرانه و ضمانت‌های حقوق مالکیت در کشورها رابطه معناداری وجود دارد و کشورهای جهان سوم هر چقدر در تضمین حقوق مالکیت اعم از فکری و فیزیکی موفق‌تر بوده‌اند، در شکستن دایره بسته فقر نیز موفق بوده‌اند. تجربه جهانی همچنین نشان می‌دهد تضمین حقوق مالکیت بدون حاکمیت قانون موفق نخواهد بود.

شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت (IPRI) نشان می‌دهد کشورهای اسکاندیناوی از نظر تضمین حقوق مالکیت از آمریکا پیشرفته‌تر هستند. مقایسه آمریکا و کشورهای اسکاندیناوی نشان می‌دهد در آمریکا حمایت از آزادی فردی اولویت دارد ولی در کشورهای اسکاندیناوی حمایت از حقوق مالکیت اولویت دارد. نتیجه آنکه اقتصاد کشورهای اسکاندیناوی از اقتصاد آمریکا مولدتر و پرونق‌تر بوده است.

برای کمک به جهان سوم، از حقوق مالکیت حفاظت کنید

با وجودی که در سال‌های اخیر زلزله مهیبی هائیتی را ویران ساخت، اما در این کشورها از دیرباز معضلات اجتماعی مصیبت‌بارتر از بلایای طبیعی بوده‌اند. در واقع همه ملت‌های مصیبت‌زده کارائیب نیز از آزادی اقتصادی و ثبات قانونی لازم برای تحقق یک اقتصاد پرونق برخوردار نیستند.

عوامل بسیاری در فرآیند توسعه اقتصادی دخیل هستند که یکی از مهمترین آنها، «حفاظت از حقوق مالکیت معنوی (فکری) و فیزیکی» است. اخیراً اتحادیه حقوق مالکیت (PRA) جدیدترین گزارش درباره شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت را منتشر کرده است. این گزارش نشان می‌دهد کشورهایی که برای افزایش ضمانت‌های حقوق مالکیت بیشتر سعی و تلاش کرده‌اند، از بهترین نتایج اقتصادی نیز بهره‌مند شده‌اند. البته رفاه همه چیز نیست، اما به گفته میلتن فریدمن، «حفظ آزادی و نه ارتقای کارآیی دلیل اصلی مالکیت خصوصی است. کارآیی یک دستاورد جانبی شادی‌آفرین و نه اتفاقی است».^۲

آمریکایی‌ها از چنین باوری که ایالات متحده، بازارمحورترین جامعه بر روی کره زمین است، لذت می‌برند، اما آمریکا در شاخص‌های کلی «آزادی اقتصادی» اول نیست، بلکه در بین ۱۰ تای اول قرار دارد. درخصوص حفاظت از حقوق مالکیت، ایالات متحده حتی در زمره ده کشور اول هم نمی‌گنجد بلکه در میان این ۱۲۵ کشور رتبه‌بندی شده در ردیف پانزدهم قرار داشته که به نسبت این تعداد، رتبه بدی نیست؛ اما با این وجود، با توجه به میراث آزادی آمریکا، رتبه مایوس‌کننده‌ای است. ایالات متحده نیز در این خصوص همانند بسیاری از موارد دیگر، جایگاه و موقعیت رهبری جهانی (یا هژمون بودن) را در پیشبرد آزادی‌های فردی و محدوده اختیارات خود از دست داده است.

«حقوق مالکیت» همواره حائز اهمیت بوده است. بارون اس میترا،^۳ رئیس مؤسسه آزادی هند، در مقدمه‌ای بر آخرین آمار منتشره از شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت^۴ چنین نوشته است: «یک اقتصاد مدرن برمبنای مالکیت شفاف دارایی‌ها اعم از مادی و غیرمادی شکل

۱. این مقاله ترجمه‌ای است از مقاله:

“Help the Third World – Protect Property Rights”

نوشته ویکتوریا استروکوکوا با همکاری دیگر صاحب‌نظران که در ۲۳ فوریه سال ۲۰۱۰ در American Spectator Online منتشر شده است.

۲. منظور فریدمن، اقتصاددان فقید که در دهه‌های اخیر مدافع اصلی آزادی اقتصادی و سخنگوی جریان لیبرال سرمایه‌داری محسوب می‌شد، از جمله یاد شده این است که اصل بر آزادی اقتصادی است و با وجود آزادی اقتصادی، کارآیی نیز حاصل خواهد شد و راه رسیدن به کارآیی، تأمین آزادی اقتصادی است (ویراستار).

3. Barun S. Mitra

4. International Property Rights Index

شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت از سال ۲۰۰۶ میلادی توسط مؤسسه آزادی و دموکراسی در پرو و به همت هرناندو دسوتو سنجیده می‌شود. برای اطلاعات بیشتر مراجعه کنید به: گزارش رتبه و جایگاه ایران در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت سال ۲۰۱۲ منتشره توسط گروه مطالعات محیط کسب و کار مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی به شماره مسلسل ۱۳۱۲۹، مردادماه ۱۳۹۲.

می‌گیرد» که می‌تواند شامل زمین (ملک)، سهام یا مالکیت معنوی باشد. «ضمانت حقوق مالکیت، به ترویج عدالت نیز کمک می‌کند زیرا به افراد یک جامعه از هر طبقه اقتصادی که باشند امکان می‌دهد تا ثمره و نتیجه کار خود را ببینند. حقوق مالکیت یک انگیزه فوق‌العاده قوی برای تولید و استفاده بهتر و اثربخش‌تر از منابع است.»

جای بسی تأسف است که در پی یک بحران اقتصادی، چالش‌های پیش روی آزادی اقتصادی نیز افزایش یافته‌اند. بنا به گفته کلسی زاهورک،^۱ مدیر اجرایی سازمان اتحاد حقوق مالکیت: «بسیاری از مردم در سراسر جهان در نتیجه بحران‌های اقتصادی پیوسته حقوق مالکیت خود را از دست رفته می‌دانند.»

جای هیچگونه تعجبی نیست که فقیرترین ملت‌ها با جدی‌ترین چالش‌ها مواجهند. میترا می‌نویسد: «با وجود آنکه توجه دنیا بر وضعیت اقتصادی ایالات متحده و دیگر کشورهای پیشرفته متمرکز است، اما بر بحران‌های اقتصادی دائمی در بسیاری از کشورهای درحال توسعه و جوامع فقیر نیز تأکید دارد.» در این جوامع، حقوق مالکیت چندان به رسمیت شناخته نمی‌شود و اغلب یک سند مالکیت معتبر هم وجود خارجی ندارد. معمولاً در اینگونه نقاط، فعالیت‌های غیررسمی اقتصادی حاکم است. اما در هر دوی این جوامع، مسائل و نتایج بسیار مشابه هستند: نبود اعتبار. تعجب‌آور اینکه مشکل فقرا این نیست که دارایی ندارند؛ مشکل آنها این است عوض قدرت تبدیل آن دارایی به سرمایه مؤثر را ندارند (چراکه دارایی‌هایشان زیرزمینی و فاقد سند معتبر برای اخذ وام و اعتبار است). بحران حاضر ثابت می‌کند اگر اغنیا هم مانند فقرا در تبدیل دارایی خود به سرمایه ناتوان باشند، به همان اندازه فقرا در معرض خطر هستند (درواقع، با تضمین حقوق مالکیت، فقرا و اغنیا و در نهایت جامعه بهره‌مند می‌شوند، اما با فقدان ضمانت‌های حقوق مالکیت، همه ضرر می‌کنند).

تضمین‌های حقوق مالکیت اشکال مختلفی دارد. محیط سیاسی و حقوقی یک نوع آن است. استقلال قضایی، حاکمیت قانون،^۲ ثبات سیاسی و کنترل فساد موضوعات مورد بحث در این خصوص هستند. در گزارش اتحادیه حقوق مالکیت آمده است که «حتی جامع‌ترین حقوق مالکیت قانونی^۳ نیز قابل اجرا نخواهد بود؛ مگر اینکه حاکمیت قانون قوی و نظام قضایی مستقلی برای اجرای آنها وجود داشته باشد». بی‌ثباتی سیاسی و فساد، تحقق و حفاظت از مالکیت خصوصی و بهره‌مندی از کاربرد و بهبود مالکیت خصوصی را دشوارتر می‌سازد. به‌نوعی این عوامل بیشترین کمبود در کشورهای فقیر جهان سوم هستند.

دفاع از حقوق مالکیت فیزیکی یک وجه از این چهار وجه مالکیت را تشکیل می‌دهد. یک وجه از این وجوه، تقویت نهادهای مستقل به‌ویژه دستگاه قضایی است که در مقابل هرگونه تلاشی جهت تصرف دارایی‌های خصوصی ایستادگی می‌کند. تسهیل در ثبت مالکیت و گرفتن وام، ابعاد دیگر را تشکیل می‌دهند. اتحادیه حقوق مالکیت چنین شرح می‌دهد: «دادن وام‌های بانکی بدون گرفتن وثیقه، شاخص تعیین‌کننده سطح پیشرفت نهادهای مالی در یک کشور به‌شمار می‌رود.»^۴

حقوق مالکیت معنوی (فکری) جنبه بسیار مهم دیگر مالکیت است. امروزه با وجود اقتصادهای وابسته به فناوری‌های جدید، مالکیت معنوی نمود بسیار مهمی از رشد اقتصادی و رفاه است. شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت به حفاظت قانونی و نیز حفاظت عملی^۵ از دارایی‌های فکری؛ به‌علاوه تقویت قانون ثبت اختراعات و ارتقای سطح انحصاری آثار در (ممانعت) از دزدی ادبی یا انتشار غیرمجاز آثار توجه دارد.

اطلاعات مفیدی در مورد بسیاری از کشورها وجود ندارد به‌دلیل اینکه شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت در بسیاری از کشورها محاسبه نمی‌شود. با این وجود، ۱۲۵ کشور در این خصوص به ثبت رسیدند که ۹۷ درصد از تولید ناخالص داخلی جهانی را تشکیل می‌دهند. هرچند ممکن است این رتبه‌بندی‌ها دقیق نباشند، اما در مورد ارزیابی تعهدات ملی نسبت به حقوق مالکیت به‌طور نسبی کارآمد هستند.

بهترین عملکرد ضمانت از حقوق مالکیت در کشورهای اسکاندیناوی وجود دارد. اگرچه این کشورها معمولاً هزینه بیشتری را نسبت به آمریکا صرف اداره امور می‌کنند، اما اغلب شفاف‌تر و کارآمدتر بوده و دست‌های کمتر آلوده و فساد کمتری در عملکرد آنها دخیل است. آنها به حفظ مالکیت تمایل بیشتری دارند تا آزادی فردی. کشورهایی نظیر فنلاند (که در چهار سال متوالی رتبه اول بوده است)، دانمارک، سوئد، هلند، نروژ، سوئیس، نیوزلند، سنگاپور، استرالیا و اتریش جزء ۱۰ کشور اول بوده‌اند و تعجب‌آور نیست که تمامی اینها از اقتصاد

1. Kelsey Zahurk

2. Rule of law

3. De jure

۴. در کشورهایی که حقوق مالکیت تضمین شده است، همه قراردادهای از جمله اعطای وام با امنیت و سهولت انجام می‌شود چراکه طرفین قرارداد و از جمله وام‌دهنده اطمینان دارند که وام‌گیرنده یا طرف مقابل قرارداد، به‌خاطر قدرت و کارآمدی دستگاه قضایی، جرئت ندارد به تعهداتش عمل نکند (توضیح ویراستار).

5. De Facto

مولد و پررونقی برخوردار باشند.

کشورهایی نظیر بوسنی و هرزگوین، نیکاراگوئه، پاراگوئه، بولیوی، برونئی، چاد، زیمبابوه، ونزوئلا، ساحل عاج و بنگلادش جزء ۱۰ کشور آخر هستند. ممکن است درخصوص اعمال رتبه‌بندی برای این کشورها و نیز سایر کشورهای که به لحاظ شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت دارای رتبه کمتری هستند، اشتباهات زیادی صورت گرفته باشد. با این حال در صورتی که آنها قادر به رفع نواقص موجود در نظام‌های حقوق مالکیت خود نباشند، بعید است که پیشرفت موفقیت‌آمیزی داشته باشند حتی اگر سایر چالش‌های خود را برطرف کنند و جنگ‌های داخلی‌شان پایان یابند و حکومت‌های دیکتاتوری در آنها نیز سرنگون گردند.

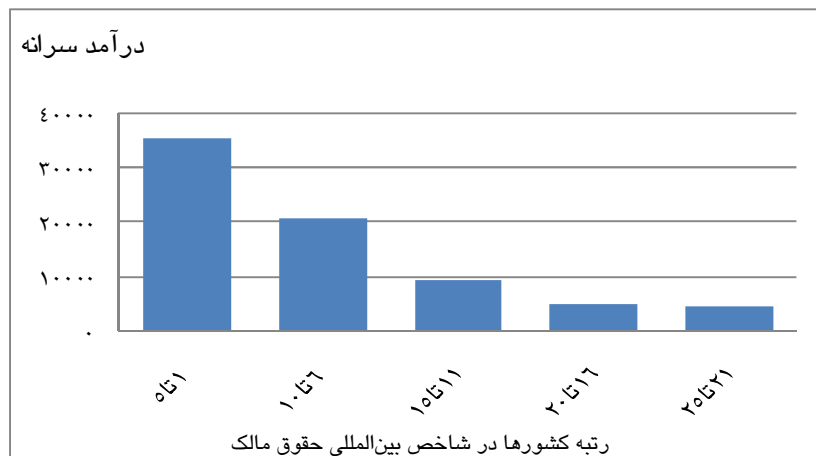
شمال آمریکا رتبه اول منطقه از نظر حمایت از حقوق مالکیت و غرب اروپا دوم است. خاورمیانه و آسیا تقریباً در ردیف‌های سوم و چهارمند. اروپای شرقی و آسیای میانه، آمریکای لاتین و آفریقا نیز در ردیف بعدی قرار دارند.

ایالات متحده هرچند در رتبه پانزدهم حمایت از حقوق مالکیت قرار دارد، اما درخصوص مالکیت معنوی رتبه اول را احراز کرده است، البته برای محیط سیاسی و حقوقی، رتبه هجدهم و در مورد مالکیت فیزیکی یازدهم است. روی هم رفته از سال ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۰ ایالات متحده پیشرفت کمی را شاهد بوده که هرچند به لحاظ کیفی و ماهوی، اندک اما به طور کمی تغییرات زیادی را دربر داشته است. هرچند این ارتباط خیلی درست و دقیقی نیست اما پنج کشور اول در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت به لحاظ اقتصادی به مراتب عملکرد بهتری نسبت به پنج کشور آخر دارند. اگرچه بسیاری از کشورهایی که از مالکیت فیزیکی حفاظت می‌کنند به پیشبرد مالکیت معنوی نیز می‌پردازند، اما به لحاظ درجه اهمیت، تفاوت‌هایی در این زمینه وجود دارد. جدول ارتباط درآمد سرانه و رتبه کشورها در شاخص جهانی حقوق مالکیت را نشان می‌دهد:

جدول ارتباط رتبه کشورها در شاخص حقوق مالکیت و درآمد سرانه کشورها

رتبه کشورها در شاخص جهانی حقوق مالکیت	متوسط درآمد سرانه
کشورهای رتبه ۱ تا ۵	۳۵۶۷۶ دلار
کشورهای رتبه ۶ تا ۱۰	۲۰۸۶۷ دلار
کشورهای رتبه ۱۱ تا ۱۵	۹۳۷۵ دلار
کشورهای رتبه ۱۶ تا ۲۰	۴۶۹۹ دلار
کشورهای رتبه ۲۱ تا ۲۵	۴۴۳۷ دلار

نمودار ارتباط رتبه کشورها در شاخص حقوق مالکیت و درآمد سرانه کشورها

رتبه کشورها در شاخص حقوق مالکیت امتیازات مثبت شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت یقیناً به سایر عوامل اقتصادی نظیر جریان‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و رشد تولید ناخالص داخلی مرتبطند. فقیرترین کشورها بیشترین آسیب‌پذیری را نسبت به آثار نامطلوب ناشی از تمرکز قدرت اقتصادی (در دولت مرکزی) دارند. کشورهای صنعتی ثروتمند میراثی آزادانه و پررونق دارند که می‌توانند بر آن تکیه کنند. البته کشورهای جهان سوم از چنین امتیازی برخوردار نیستند.

گزارش ارزیابی حقوق مالکیت مطالعات موردی خاصی را شامل می‌شود. ونزوئلا یکی از اسفناک‌ترین آنهاست که در آنجا تمام آزادی‌ها از جمله حفاظت از مالکیت خصوصی در معرض حمله است. گزارش اتحادیه حقوق مالکیت درباره ونزوئلا آورده است: «با صدور پاره‌ای از احکام حکومتی (که دارای قوت قانونی است) در سال ۲۰۰۱ مانند آن حکمی که مربوط به اصلاحات ارضی بود، روند تازه‌ای در ونزوئلا برای نادیده گرفتن حقوق مالکیت خصوصی (با وجود حمایت قانون از آن) آغاز شد. علاوه بر این، با تصاحب تعداد قابل توجهی از اراضی خصوصی کشاورزی در سال ۲۰۰۵ چنین روندی به خط‌مشی دولت تبدیل شد. راهبرد دولت در انکار منظم موجودیت مالکیت خصوصی در حوزه‌های مختلف با تصویب احکام حکومتی جدید در سال ۲۰۰۸ و نیز قوانین جدیدی که در سال ۲۰۰۹ به تصویب مجلس ملی رسید به شدت تجلی یافت».

این گزارش همچنین نشان می‌دهد که حقوق مالکیت چگونه می‌تواند به ترویج بهتر اهداف غیراقتصادی نظیر حمایت از محیط زیست بپردازد. این بررسی نشان می‌دهد در نظام‌های مالکیت معنوی ضعیف، انتقال فناوری‌های جدید مشکل‌تر از سایر کشورهاست».

علاوه بر این، حفاظت بهتر از حقوق مالکیت در مورد برابری جنسیتی (زن و مرد) ضروری است. کشورهای فقیر در خصوص حفاظت از مالکیت زنان مایلند رفتار بدتری از خود نشان دهند؛ درست همانگونه که در مورد مقوله عام حفاظت از حقوق مالکیت خیلی بد عمل می‌کنند. آنچه که از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، برخورداری زنان از اعتبارات مالی و ملکی و سایر دارایی‌ها و نیز حقوق ارثی و حقوق اجتماعی است. به عنوان مثال در اوگاندا، «علیرغم اینکه داشتن حق مالکیت (اموال منقول) برای زنان از اهمیت بسزایی برخوردار است، اما ویژگی مهمتر در نسبت وابستگی آنها به زمین، تملک نامسلم و فاقد اعتبار است».

تمامی کشورها می‌توانستند عملکرد بهتری برای حمایت از حقوق مالکیت داشته باشند؛ حتی فنلاند. به گزارش اتحادیه حقوق مالکیت: «حقوق مالکیت معنوی به ویژه حفاظت از حقوق انحصاری آثار یا حق مؤلف (کپی‌رایت)، حوزه‌ای است که فنلاند نیاز به پیشرفت در آن زمینه را دارد. برآورد شده است که بیش از ۲۵ درصد از دزدی اطلاعات از نرم‌افزار کسب‌وکار مربوط به نرم‌افزار بازار کسب‌وکار است». ایالات متحده هم باید پیشرفت بیشتری داشته باشد. فرصت‌های پیشرفت اندک، اما با این حال واقعی‌اند.

آزادی خوب است و میلتون فریدمن در این خصوص درست گفته است که اخلاق مهمترین توجیه آزادی است، اما کارآیی نیز بسیار مهم قلمداد می‌گردد و حفاظت از حقوق مالکیت مبنای مهم برای اقتصاد مولد و نوآور است. در نهایت دولت‌های کشورهای فقیر و غنی، هر دو باید این نکته را بیاموزند.